

19. YÜZYILIN İLK YARISINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN DERSİM'DE MERKEZİ OTORİTEYİ KURMA ÇABALARI

Fatih GENCER*

Öz

Osmanlı Devleti, fethedildiği tarihten itibaren Dersim bölgesinde gerçek anlamda bir otorite kuramamıştı. Buradaki aşiretler kendi hallerinde yaşar, devlete karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmezlerdi. Üstelik çevrelerindeki yerleşim birimlerine zarar vermeleri alışılmış sıradan bir durumdu. Sultan II. Mahmut'la başlayan merkezileşme politikasında, kontrol altına alınması hedeflenen en önemli bölgelerden biri Dersim olmuştu. Bu amaçla; Dersim bölgesine dört büyük harekât düzenlenmiş, ancak tüm çabalara rağmen Osmanlı yetkilileri bu bölgede istedikleri sonuca ulaşamamışlardı.

Anahtar Kelimeler: Dersim, Docik, Şeyh Hasanlı, Şah Hüseyinoğlu, Reşit Mehmet Paşa, Mehmet Reşit Paşa, Merkezileşme, Tanzimat, Güvenlik

Abstract

Attempts by Ottoman Empire to Establish Central Authority in Dersim in the First Half of the 19th Century

Ottoman Empire was not successful in establishing a real authority in Dersim since the conquest of that region. The tribes here had their own way of life and would not take responsibility towards the Empire. It was also a common situation for them to damage the other settlements in the region. Dersim was therefore one of the most important regions to be taken under control in accordance with the centralization policy, which started with Sultan Mahmut II. For that purpose, four operations were undertaken to Dersim but Ottoman Empire was unable to succeed despite all their effort.

Keywords: Dersim, Docik, Sheikh Hasanlı, Shah Hüseyinoglu, Reshid Mehmet Pasha, Mehmet Reshid Pasha, Centralization, Tanzimat, Security.

---

* Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, fgencer@beu.edu.tr.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin doğu vilayetlerine yönelik merkezîleşme faaliyetleri Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanının ilk evresinden sonra başladı. Doğu eyaletlerinin tehlikeye düştüğünü gören Sultan Mahmut, eski sadrazamlardan Reşit Mehmet Paşa'yı 1833 yılında Sivas Valiliği'ne atadı (*Takvim-i Vekayi*, Defa, 71). Paşanın görünüşteki görevi Kürdistan'ı ıslah ederek, burada devlete bağlı olmayan unsurları denetim altına almaktı. Asıl vazifesi ise güçlü bir ordu kurduktan sonra İbrahim Paşa'yı Suriye'den atmaktı. Babîali, Reşit Paşa'nın her yönden güçlü olabilmesi için onu oldukça geniş yetkilerle donattı. Erzurum ve Trabzon eyaletlerinin valileri de Kürtlere yönelik gerçekleştirilecek operasyonlarda Reşit Paşa'ya destek vermek zorunda olduklarından, bir bakıma onun idaresinde sayılıyorlardı (*FO, 78/289, Report Of...*)¹.

Reşit Paşa, güçlü Kürt Bey ve aşiretleri ile Fırat Nehri'nin doğusunda mücadele etmesi gerektiğini biliyordu. Bu nedenle karargâhını Harput'a taşıyıp birliklerini burada konuşlandırdı. Bir yandan da Sivas ve Samsun'daki topçu birliklerini yeni karargâhına doğru kaydırmaktaydı. Osmanlı birliklerinin günden güne sayısının arttığını fark eden çevredeki ahali, belki de savaş durumu hariç devletin hiçbir zaman bu denli hazırlıklı olarak bölgeye yöneldiğini görmemişti (*FO, 78/289, Memorandum...*)².

Reşit Paşa, yol güvenliğine ve ulaşımın olabildiğince hızlı olmasına oldukça önem verdi. Ulaşım bölgede tutunmanın olmazsa olmazlarındandı. Aynı zamanda merkezîleşme politikasının vazgeçilemez en önemli unsuru idi. Reşit Paşa, İstanbul ile olan iletişimi kolaylaştırmak için ilk önce Samsun'dan Sivas'a, daha sonra da Harput'a ulaşan bir askeri yol yaptırdı. 1836 yılında devam eden çalışmalarla bu yolu Diyarbakır'a kadar uzatmaya çalıştı. Böylece İstanbul'dan gönderilen askerin ve mühimmatın sevkiyatı eskiye nazaran çok daha hızlı yapılmaktaydı (*FO, 78/289, Memorandum...*).

19. yüzyılda gerek merkezî hükümetin zaafı ve gerekse yetkililerin eyaletleri kötü yönetmesi, valilerin görevde kalma süresini son derece kısaltmıştı. Bu durum aynı zamanda taşra yönetiminde istikrarsızlığa ve otorite boşluğuna yol açmıştı. Doğu eyaletlerindeki ahali ise vali ile devlet otoritesini özdeşleştirmişti. Sürekli görev değişimi nedeniyle insanlar atanan

¹ Yukarıda kısalttığımız belgenin tam künyesini burada göstermeyi uygun bulduk. Bundan sonraki atıflarımızda da benzer kısaltmayı kullanacağız. *NA, FO, 78/289, Brant, Report Of A Journey Through A Part Of Armenia And Asia Minor, 11 May 1836.*

² Yukarıda kısalttığımız belgenin künyesinin tamamıdır: *NA, FO, 78/289 Brant, Memorandum Regarding The Koords And The Operations of Rechid Mehmed Pasha, 11 May 1836.*

her valiye daha doğrusu devletin bölgedeki varlığına kalıcı gözüyle bakmıyorlardı. Bu algıyı çok iyi kavrayan Reşit Paşa, kendisine merkez seçtiği Harput'a altı bin kişilik bir kışla ve vali konağı yaptırdı(Moltke 187). Böylece insanlara sürekli devleti hatırlatacak, kendisi ile birlikte devlet otoritesinin de buralarda kalıcı olduğunu gösterecek somut deliller sunmuş oldu(HAT, 22358).

Tanzimat Öncesinde Dersim'e Düzenlenen İlk Harekât

Dersim, 19. yüzyıl Osmanlı arşiv vesikalarında ve İngiliz konsolosunun raporlarında genellikle Docik olarak tanımlanmış, burada yaşayan ahali de Docik Kürtleri olarak ifade edilmişti(FO, 78/289, Memorandum...). Osmanlı yetkililerine göre Docik bölgesi; Hozat'ın kuzeyinde bulunan Tahar köyünden itibaren başlamakta(HAT, 22311-B), Ovacık ve Kuzucan adlı iki büyük kaza ile birkaç nahiyeden oluşmaktaydı. Alevi olup aşiretler halinde yaşayan bölge halkının nüfusunun yaklaşık yirmi bin civarında olduğu ve yedi sekiz bin silahlı adam çıkarabilecekleri tahmin ediliyordu (*İ.MSM*, 51/1334-4). Bunların takriben üç yüz köyleri bulunmaktaydı. Yaşadıkları coğrafyanın çetinliği ve silaha olan merakları Dociklileri oldukça güçlü kılmaktaydı (*FO*, 78/401, Brant to Palmerston, 1 May 1840).

İklimin çok sert olduğu bölgede ahali kışın köylerinde barınır, ilkbaharda üçer beşer hane şeklinde dağlara doğru hareket ederlerdi. Karın erimesine bağlı olarak meşe ormanları arasında ve dağların önünde bulunan uygun bölgelerde hayvanlarını otlatırlardı. Yazın yüksek dağlarda bulunan yaylalarına gider, sonbahara kadar buralarda vakit geçirirlerdi. Hasat zamanı ziraat ehli olanlar köylerine dönüp ekinlerini kaldırırlar ve kışlık hazırlıklarına girişirlerdi (*İ.MVL*, 165/4891-1). Aslında Dociklilerin önemli bir bölümü Osmanlıların tabiri ile çift ve çubuk sahibiydiler(*İ.MSM*, 52/1346-4). Ancak ekime elverişli arazi kıt olduğundan bazı zamanlar ürünler halkı doyurmaya yetmemekteydi. Bu nedenle aşiretler arazi ve ürün meseleleri nedeniyle kavgaya tutuşurlardı(Dersimi 20). Muhtemelen arazi kıtlığı aynı zamanda Dersimlilerin yol kesme ve talan gibi insanlara zarar verecek davranışları alışkanlık haline getirmelerine de sebep olmuştu.

Dersim bölgesi geçit vermez dağlardan, çok sık ormanlıklardan, akarsuların oluşturduğu derin vadilerden ve sarp kayalıklardan oluşan doğal bir kale gibiydi. Devletin Docik ahali karşısında çaresiz kalmasının en önemli sebebi yaşadıkları coğrafyanın oldukça ağır şartlarıydı. Ayrıca kar yağışı hemen yazın sonunda başladığı için operasyon mevsimi son derece kısaydı. Bunun da ötesinde Dersimlilerin asıl yaşam alanları olan bölgeye giden yollar uçurumun kenarında bulunan dar patikalardan geçmekteydi. Sadece yukarıdan atılan kayalar bile yabancı olarak algılanan güçlerin

Dersim'e girmesini imkânsız hale getirmektedir (FO, 78/870, Brant to Palmerston 22 July 1851).

Dersim ahalisinin iki büyük kabileden oluştuğu kabul edilmektedir. Reşit Paşa bunları Şeyh Hasanlı ve Dersimli olarak ikiye ayırırken (HAT, 22311-B), daha sonraki yıllarda yetkililerce Şah Hüseyinoğlu ve Şeyh Hasanlı olarak da tanımlamışlardır (İ.MSM, 51/1311-6) Şah Hüseyinoğulları Dersim Kabilesi'nin önde gelen ailesi olması hasebiyle bazen Dersim Kabilesi yerine bu ailenin ismi kullanılmıştır. Erzurum Valisi Esat Paşa Şah Hüseyinoğullarının diğer adının Dımılı olduğunu belirtmektedir (HAT, 36840-C).

İncelediğimiz dönemde anlaşıldığı kadarıyla Dersim bölgesine ilk sefer 1798 yazında düzenlenmişti. Erzincan, Kuzucan, Kemah, Kiğı, Eğil ve Çemişgezek'e asker sevk edilmiş, Dersimliler zarar verdikleri bu yörelerden artlarında otuz yedi ölü bırakarak dağlık alanlara çekilmek zorunda kalmışlardır. Oldukça sarp dağların arasında bulunan Zağke Deresi'ne sığınan Dersimlileri Osmanlı birlikleri takip edememişti (HAT, 3403). Daha sonra Dersim'i kontrol altına almakla görevlendirilmiş olan Salih Paşa Ovacık'a kadar gelmiş, ancak 1827-28 Osmanlı-Rus Harbi zuhur edince kuvvetlerini alarak cepheye gitmek zorunda kalmıştı (Yılmazçelik 89). Savaşın sona Halil Kâmilî Paşa'nın Erzurum Valiliği esnasında Docik'e yakın yerlere İzzet Paşa komutasında birlikler sevk edilmişti. Docik'e nispetle buraların çok daha kolay ele geçirilebilecek yerler olmasına rağmen birlikler herhangi bir başarı elde edemedi geri çekilmişlerdi (İ.MSM, 50/1287-20)

Dersimliler fırsatını buldukça çevredeki Sünnî yerleşimlerini yağmalamayı adet haline getirmişlerdi (Brant 202). Reşit Paşa'nın Sivas Valiliği'ne atanmasından sonra bir müddet sakin durmuşlarsa da paşanın Garzan'a gitmesini fırsat bilerek Meadin-i Hümayun kazalarına saldırmışlardır (Takvim-i Vekayi, Defa 124). Bunun üzerine Reşit Paşa, devlet otoritesini tesis etmek amacıyla Docik'e bizzat kendisinin yöneteceği bir sefer düzenlemeye karar verdi (HAT, 22311). Reşit Paşa'nın en önemli amacı doğu vilayetlerinin genelinde olduğu gibi Docik'de de devlete isyan edebilecek unsurların silahlarını ellerinden almak ve onları vergi veren itaatkâr çiftçiler haline getirmektir (FO, 78/289, Memorandum...)

Dönemin belgelerine yansıdığına göre Docikliler Osmanlı kuvvetlerinin Dersim'e asla giremeyeceklerine inanıyorlardı. Ancak Reşit Paşa daha önce de bir ilke imza atarak girilemez denilen Garzan Dağlarının zirvelerine kadar birliklerini sevk edebilmişti. Harekât hazırlıklarına başlayan Reşit Paşa, ilk önce kuvvetlerini güçlendirmeye çalıştı. Mansure birlikleri yeterli sayıda olmadığı için Kars Muhafızı Ahmet Paşa'dan ücreti kendisi tarafından verilmek üzere asker talep etmişti. Ahmet Paşa, hemen bu isteği yerine

getirerek bölgeden topladığı Acara askerini Osman Bey'in komutasında Harput'a yolladı. Reşit Paşa bu birliklere ek olarak beş bin kadar da başıbozuk asker topladı. Bölge oldukça sarp olduğundan buralara topçu birliği sevk edilmesi imkânsızdı. Bu nedenle birlikler topçu desteği olmadan yürütülecekti. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra 1835 Eylül'ünde üç tabur askerin ova köyleri üzerine yürümesiyle harekât başladı. Birlikler Çemişgezek'in kuzey doğusunda bulunan dağlık araziye doğru hızlı bir şekilde ilerledi. Docikliler belki de ilk defa bu kadar askerin bölgelerine girdiklerine şahit olmuşlardı. Şaşkınlık ve korku nedeniyle başlangıçta Osmanlı askerine karşı koymaya cesaret edemediler. Reşit Paşa herhangi bir direnişle karşılaşmadan, Docik'in sınırı olarak kabul edilen Tahar Köyü'ne girdi. Tahar Köyü ve etrafındaki diğer köylerin ahalisi köylerini terk edip ormanlara ve dağlara sığınmıştı. Takibe koyulan birlikler kaçanların bir kısmını yakaladılar. Ele geçirilenler idam edilecekken, Dociklilerden sekiz köyün ahalisi teslim olup aman dilediler. Bunun üzerine Reşit Paşa idam edilecekleri affedip, bunları aman dileyenlerle birlikte kontrol edilmesi daha kolay olan Kemah ve Çemikgezek kazalarına yerleştirdi. Dersimlilerin önemli bir kısmı yüzyıllardır sığınak olarak kullandıkları gayet sarp, dağlık ve ormanlık arazinin üst kesiminde yer alan, Çiftekale denilen büyük bir kayanın üzerine sığınmışlardı. Daha fazla geri çekilmek niyetinde olmadıklarından, bu bölgede Osmanlı birliklerinin ilerleyişini durdurmaya çalıştılar. Reşit Paşa, mansure alaylarını riske atmak istemediğinden, başıbozukları ve Acara askerini direnenlerin üzerine sürdü. Özellikle Acara askerinin şiddetli saldırıları neticesinde Çiftekale bir hamlede ele geçirildi. Ancak Acara askerinin komutanı Osman Bey çatışmalar esnasında hayatını kaybetti. Burada ele geçirilenlerin tamamı idam edildi. Kaçmayı başaranlar ise yine ormanlara sığındılar. Buradaki ağaçlar o denli sığı ki aralarından insanın geçmesi mümkün değildi. Reşit Paşa bu bölgenin ormanlarını görünce hayretler içerisinde kaldı. Babıâli'ye durumu rapor ederken, "Hüda bilir ki bu ormanlar görülmüş şey değildir", diyerek şaşkınlığını ifade ediyor ve şimdiye kadar neden buralarda devlet otoritesinin tesis edilemediğini de buraları gördükten sonra çok iyi anladığımı dile getiriyordu (*HAT*, 22311-B).

Docikliler çok iyi bildikleri orman yollarından kaçarak Docik bölgesinin merkezi olarak tanımlanan Ovacık'a ulaşmışlardı. Osmanlı birlikleri de onları takip ederek Ovacık'a girdiler. Burada toparlanan Şeyh Hasanlı kabilesi, Osmanlı birliklerinin daha fazla iç kesimlere girmesini engellemek için yine direnmeye karar verdi. Bunlar, birliklerin üzerine Takvim-i Vekayi'de ifade edildiği üzere çılgınca saldırdılar. Düzenlerini bozmayan birlikler, saldıranları püskürttükten sonra yakınlarda bulunan bir köyü ele geçirip, Dersimlileri iki kısma ayırmayı başardılar. Birlikleri bozulan Dersimliler üç saat kadar daha çatıştıktan sonra yine geri çekilmek

zorunda kaldılar. Reşit Paşa birliklerin arkasını güvence altına almak için Ovacık'ta bir tabur asker bırakıp, Dersim'in iç kesimlerine doğru ilerlemeye devam etti (*Takvim-i Vekayi*, Defa 124). Dersimliler bu kez Ovacık'ın kuzeyinde yer alan Mercan Dağı ile Munzur Dağı arasındaki Mercan ve Köprü boğazlarında birleştiler. Osmanlı birlikleri buraya da girince her biri bir tarafa dağılarak ormanlık arazi içerisine kaçıştılar. Mercan Boğazı'nın ilerisindeki arazi Erzurum Eyaleti sınırlarına dâhil olduğundan, Reşit Paşa daha fazla ilerlemek istemedi. Erzurum Valisi Esat Paşa'ya haber göndererek, yönetimi altındaki bölgelere sığınan Dersimlilerin yakalanması için gerekli önlemleri almasını istedi. Ona göre harekât amacına ulaşmış ve artık geri dönüş vakti gelmişti. Sonuçta Reşit Paşa, girilmesi imkânsız olarak düşünülen Docik'in en ücra köşelerine bile ulaşmayı başardı. Bu harekât esnasında yüz kadar köy ateşe verildi, dört yüzden fazla Dersimli öldürüldü. Osmanlı birliklerinden Kaymakam Emin Bey ile sekiz askeri yaralanmış, Acara askerinin komutanı ile birlikte yedi nefer hayatını kaybetmişti (*HAT*, 22311-B).

Reşit Paşa geri dönerken Dersimlilerin ormandan çıkıp çevredeki yerleşim birimlerine zarar vermelerini engellemek için Tahar Köyü gibi stratejik bölgelere üçer dörder yüz asker yerleştirdi. Böylece bu askerlerin sayesinde Dersimliler devletin hemen yanı başlarında olduğunu görerek eski hal ve davranışlarına meydan vermeyeceklerdi. Merkezileşme faaliyetlerin yol yapımının oldukça önemli olduğunu düşünen Reşit Paşa'ya göre Dersim'de devlet otoritesinin en etkili biçimde tesis edilmesinin tek yolu, büyük orduların Docik'in iç kesimlerine kadar kolayca ulaşabileceği bir yol yapmaktı. Bunun için orman yollarının sağında ve solundaki ağaçları kestirip yolları genişletmek istiyordu. Bu şekilde top ve mühimmatla desteklenmiş olan askerin ormanların derinliklerine kadar nüfuz edebileceğini gören bölge halkının itaat etmekten başka çaresi kalmayacaktı. Reşit Paşa, Docik harekâtında Şeyh Hasanlı ağalarından; Diyağ Ağa, Seydi Han, Keleş Ağa ve Kavi Ağası Hüseyin'i ele geçirdi. Bunların yardımıyla çok sayıda Dersimli gelip teslim oldu. Söz konusu ağaların aşiret ve akrabalarıyla birlikte kontrol edilmesi daha kolay olan bölgelere iskân edilmesine karar verildi. Gösterilecek yerlerde ikâmet etmelerini garanti altına almak amacıyla ele geçirilenlerin çocukları rehin alındı (*HAT*, 22311-B). Ayrıca Docik ahalisinin önde gelenlerinden altmış kişi idam edildi. Aşağıdaki tabloda idam edilenlerden bazılarının isimleri yer almaktadır (*C.ZB*, 12/576):

Topuzluoğlu Alişir
Şatoğlu (Şatroğlu) Ali
Laçinoğlu Serancu
Hadikanlı Mehmetoğlu Saru
Topuzluoğlu Mehmet
Laçinoğlu İbrahim
Hanco'nun oğlu Ahmet
Hurşo'nun oğlu Gülabi
İbrahim
Makso'nun oğlu Ali
Garzoğlu Bali
Zeko'nun oğlu Veli
Mahmudoğlu Mustafa
Öksüzoğlu Ali
Zivanlı Süleyman
Erillu Hamza'nın oğlu Bertal
Genco'nun oğlu İsmail
Karamemonun oğlu İbrahim
Erilli Mustafa
Lican uşağı Bozo
Licanoğlu Yerik
Kalanıcekoğlu
Meşkirekli Veli'nin karındaşı oğlu Salih
Köçeklialioğlu İbrahim
Şeyh Ömerlü Ali ³
Makso'nun emmisi Mahmud
Erillu Yusuf
Mirzo'nun oğlu Bertal

Gözü kara ve enerjik olan Reşit Paşa, konforu küçümser sıradan erler gibi hayatına devam ederdi. Herkese adil davranır ancak cezalandırma konusunda oldukça sert bir tutum sergilerdi. Askerleri ile aynı şartlarda yaşar, tehlikeli durumlarda hep en ön saflarda bulunurdu. Bu nedenlerden ötürü askerleri onu sever ve sonuna kadar bağlı kalırlardı(*FO*, 78/289, Memorandum...). Kanaatimizce paşanın Dersim bölgesinde ve Kürt aşiretleri üzerinde otorite kurmayı başarmış olmasının sırrı bu tutumunda gizliydi. Bu sayede askerini en sarp dağlara bile kolaylıkla sevk edebiliyordu. Reşit Paşa muhtemelen Dersim bölgesinden devlet adına ilk

³ Aleviler arasında Ömer ismi kullanılmıyor olsa da belgede açıkça Ömerlü( ) ibaresi yer almaktadır.

vergi toplayan kişi olarak tarihe geçecektir. Görebildiğimiz kadarıyla onun kaleminden çıkan belgelerde vergi meselesiyle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak 1847 yılında Anadolu Ordusu Defterdarı Ağâh Efendi Babîâli'ye sunduğu bir yazısında; Dersim ahalisinin yarısının Reşit Paşa'ya vergi ödediği ifade edilmekteydi. Ağâh Efendi nerelerden, ne miktarda vergi toplandığı ile ilgili bilgi vermese de kanaatimizce Reşit Paşa'nın harekât güzergâhındaki köylerden ve Ovacık'tan vergi toplamış olması kuvvetle muhtemeldir (*İ.MSM*, 51/1320-1).

Aslında Reşit Paşa'nın öncelikli vazifesi Mısırlıları Suriye'den çıkartmaktı. Bu nedenle Kürdistan'da uzun süreli düzenlemelere girmiyor, sadece geçici çözümler üretiyordu(*HAT*, 20477-F). Ancak buna rağmen sadece Dersim değil, doğu eyaletlerinin önemli bir kısmında devlet otoritesini kısmen de olsa tesis edebilmişti. Bu harekât sonrasında da bölgedeki yerleşik ahalinin güvenliği sağlanmış, tacirler rahatlıkla ticaretlerini sürdürebilmişlerdi (*Takvim-i Vekayi*, Defa 123). *Takvim-i Vekayi*'de verilen bu bilgiyi İngiliz Konsolos Brant da doğrulamaktaydı. Ona göre Reşit Paşa'nın bölgeye gelmesiyle birlikte insanlar korkmadan ovalara inip kendi ihtiyaçlarından daha fazlasını ekip biçmeye başlamışlardı. İhtiyaç fazlası üretimin de bölge ticaretinin gelişmesine önemli katkıları olması muhakkaktı (*FO*, 78/289, Report Of...).

Ertesi yıl Reşit Paşa bütün enerjisini Revanduzlu Mehmet Paşa'nın isyanını bastırmaya harcadı. Musul'un güneyinden İran sınırına yakın bölgelere kadar ilerleyip Revanduzluyu ele geçirdi. Ancak dönüş yolunda hayatını kaybetti. Böylece Dersim'in iç kesimlerine uzanacak geniş yollar yapım planını hayata geçiremedi. Ondan sonra Sivas Valiliği'ne atanan Hafız Paşa ise Garzan, Sincar, Cizre bölgeleri üzerine seferler düzenledi. Hafız Paşa'nın uzakta olmasından yararlanan Docikliler, 1837 yazında Erzincan ve Tercan civarında bulunan köyleri yağmalamaya başladılar. Yetkililer güvenliği sağlamak amacıyla bölgeye 500 mansure ve 1000 redif askeri göndermek zorunda kaldılar (*FO*, 78/314, Brant to Palmerston, 12 June 1837).

Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile Babîâli arasında ilişkiler gerilince 1838 yılından itibaren Hafız Paşa bütün zamanını Mısırlılarla yapılacak olan savaş hazırlıklarına ayırdı. Bu esnada Harput ve çevresindeki askerinin önemli bir kısmı güneye doğru kaydırıldı. Bu fırsattan yararlanan Docikli Şah Hüseyinoğlu kabilesi Tercan Beyi Ali'yi öldürdüler. Kemah'taki bir camiye yağmaladılar. Hafız Paşa bütün dikkatini İbrahim Paşa'nın kuvvetleri üzerine yoğunlaştırdığından, Dociklilerle ilgilenemedi. Bölgede can ve mal güvenliği sağlanamadığından Egin ahalisi soyulma veya öldürülme korkusuyla kasabalarından dışarı çıkamaz olmuşlardı. Erzurum Valisi,

güvenliği sağlaması için Tercan'a bir mansure alayı gönderdi. Ancak bu birlik asayiş sağlamada yetersiz kaldı (*FO*, 78/366, Brant to Palmerston, 5 June 1839).

Mısır tehdidi nedeniyle Tanzimat öncesinde Osmanlı yetkilileri bir daha Dersim üzerine yönelemediler. 24 Haziran 1839 yılında Osmanlı ordusu ile Mısır kuvvetleri arasında meydana gelen Nizip Savaşı Osmanlılar için bir felaketle neticelendi. Savaşın sonunda büyük fedakârlıklarla hazırlanmış olan Osmanlı ordusu ile birlikte doğu eyaletlerindeki düzen de tamamen yok oldu. Devletin kendisini toparlaması ve yeniden bölgeyi denetim altına alması için birkaç yılın geçmesi gerekecekti. Savaştan bir yıl sonra Erzurum Valiliği'ne atanan Hafız Paşa, Docik üzerine bir sefer düzenlemeye niyetlendi. İçerisinde üç yüz köyü barındıran Docik'i kontrol altına almayı başarırrsa buradan binlerce keselik vergi geliri elde edileceğini hesaplıyordu. Bu amaçla Babiâli'den iki alay piyade askerinin gönderilmesini istedi. Ancak Nizip Savaşı'nın kayıplarını telafi edemeyen Osmanlı hükümeti, paşanın bu talebini yerine getiremediğinden, Hafız Paşa düşüncesinin fiiliyata geçiremedi (*FO*, 78/401, Brant to Palmerston 1 May 1840).

Tanzimat Sonrasında Dersim'i Kontrol Etme Çabaları

Bilindiği gibi Tanzimat'ın ilanıyla; can-mal güvenliğinin sağlanması, vergilerin ve askerlik hizmetinin düzenlenmesi, devlet ile halk arasındaki ilişkilerin hukuka uygun olarak yeniden tanımlanması gibi birçok reforma imza atılmıştı. Tanzimat Fermanı'yla öngörülen yeni düzen ilk önce merkeze yakın eyaletlerde hayata geçirildi. Erzurum ve Diyarbakır eyaletlerinde ise Tanzimat uygulamalarına 1845 yılı Mart'ından itibaren başlandı. Ancak Tanzimat bölgede pek de hoş karşılanmadı, güçlü Kürt Beyleri, Bedirhan Bey önderliğinde reformların hayata geçirilmesine karşı direnip devlete baş kaldırdılar. Bunun üzerine Babiâli Topal Osman Paşa komutasında bir ordu hazırlayıp Cizre ve Van üzerine sevk etti. Sonuçta 1847 yazında başta Bedirhan Bey olmak üzere diğer önemli Kürt beyleri esir edilerek İstanbul'a gönderildi (Gencer 202).

Anadolu Ordusu Bedirhan Bey üzerine yürüdüğü esnada Docik aşiretleri yakınlarında bulunan Çemişgezek kazası ahalisine zarar vermeye başlamışlardı. Düzenli birliklerin çoğu Cizre'ye doğru kaydırıldığından ahalinin korunması önemli bir sorun haline gelmişti. Yetkililer çareyi geçici olarak başıbozuk askeri istihdam etmekte bulmuşlardı (*İ.MVL*, 102/2225-2)

1847 Mayıs'ında bu kez Docik'in önde gelenlerinden Şah Hüseyinoğlu Ali Bey Erzincan'ı ve çevresindeki kazaları yağmalamaya başladı. 14 Mayıs'ta beş yüzden fazla silahlı adamıyla girdiği Kersur köyü sakinlerine ait hayvanları alıp Kuzucan tarafına götürdü. Kuzucan ve Tercan'da da

benzer yağma hareketlerine girişmesi üzerine Tercan kazasının müdür vekili, durumu Erzurum Valisi'ne bildirerek acilen bir tabur askerin bölgeye sevk edilmesini istedi (*İ.MSM*, 51/1311-6). Bu esnada yetkililerin en önemli gündemi Bedirhan Bey olduğu için yöreye asker sevki mümkün olmamıştı (*İ.MSM*, 51/1311-12).

Erzincan ve Tercan'dan sonra Şah Hüseyinoğlu Kiğı kazasının köylerini de yağmaladı. Bu bölgede yaşayan insanlar kendilerini emniyette hissetmediklerinden arazilerini bırakıp memleketlerini terk etmeye başlamışlardı. Osman Paşa, Bedirhan Bey üzerine yürürken tedbiren Tercan'da bir tabur asker bırakmıştı. Ancak bu kuvvet güvenliğin sağlanması için yeterli olmadı. Erzurum Valisi İzzet Paşa'nın Erzincan'a iki tabur başıbozuk askeri sevk etmesiyle Şah Hüseyinoğlu ve adamları buralardan geri çekilmişler, gasp ettikleri malların yarısını iade etmişler, diğer yarısını da vereceklerine dair senet vermişlerdi. İzzet Paşa, çalınan malların tamamını iade etmesi ve Erzurum'a gelmesi yönünde Şah Hüseyinoğlu'na hitaben bir mektup kaleme aldı. Gelmemesi durumunda cezalandırılacağını bildirmek üzere Erzincan Müftüsü Hafız Salih Efendi, Şah Hüseyinoğlu'nun yanına gönderdi. İzzet Paşa, Kuzucan'ın ele geçirilmesi halinde hem çalınan malların geri alınabileceğini, hem de bölgede emniyetin sağlanacağını düşünüyordu. Bu düşüncesini hayata geçirebilmek için Osman Paşa'dan bir tabur askerin bölgeye sevk edilmesini istedi (*İ.MSM*, 50/1287). Osman Paşa zaten Dersim üzerine asker sevkini elzem olduğunu düşünmekteydi. Ona göre, Dersim'de Tanzimat'ın uygulanması, nüfus sayımı yapılması ve vergilerin düzenlenmesi ancak askeri harekâtla mümkün olabilirdi. Bu amaçla 1847 yazından sonra bütün zamanını gelecek yıl Dersim'e düzenlemeyi planladığı harekâta hazırlıkla geçirdi (*İ.MSM*, 50/1287-18).

Dikkat edilecek olursa bölgedeki karışıklığa sebep olanlar Dersimli kabilesinden Şah Hüseyinoğullarıydı. Reşit Paşa'nın üzerlerine gitmiş olduğu Şeyh Hasanlı kabilesinin bu süreçte yağma hareketlerine giriştiğine dair herhangi bir kayda rastlamadık. Aslında bu durum Reşit Paşa'nın Dersim seferinin oldukça etkili olduğunu da göstermektedir.

Babîâli, Bedirhan Bey'in yakalanmasından sonra bölgede yeni bir idari düzenlemeye giderek 1847 yılı Aralık ayında Kürdistan Eyaleti'ni kurdu. Bu eyaletin valiliğine yıllardır doğuda görev yapmış olması hasebiyle bölgeyi yakından tanıyan Esat Paşa atanmıştı. Esat Paşa Babîâli'ye sunduğu kısa bir yazısında bölge ile ilgili aşağıdaki cümleleri sarf etmişti (*İ.MSM*, 51/1334):

Cizre ve Bohtan ve Han Mahmud'dan istihlâs olunan
kazalar ve Docik ve Hakkâri sancağı ve hayme-nişin

aşâyir Devlet-i Aliye nüfus-ı kesîre-i müslim ve reayayı şâmil ve tahminen büyük ve küçük iki bin kadar kurâyı müştemil mahaller olduğundan layıkıyla itina olunduğu halde aşar ve virgü ve cizye olarak külliyyetlü hâsılât muhtemel olduğu ve Hakkâri sancağında zırnık ve Docik Dağlarında nemalu sim ve nühas madenleri olduğundan bunlardan dahi hâsılât-ı vafire ve menafi'-i kesîre me'mûl-i kavîyy üdüğü.

Yukarıdaki paragraf aslında Osmanlı yetkililerinin beklentilerini göstermekte ve bundan sonra bölgede neler yapılacağına da işaret etmekteydi. Nitekim bölge çok sayıda Müslüman ve gayrimüslim nüfusu barındırdığı halde bunlardan şimdiye kadar doğru dürüst vergi tahsil edilememişti. Ayrıca çok sayıda göçebe aşiretin kontrol edilmesi ve vergiye bağlanması gerekmekteydi. Madenlerin de işletilmesi için hem Hakkâri hem de Dersim bölgesi de kontrol altına alınacaktı. Böylece buralar devlet için sürekli masraf yapılan yerler olmaktan çıkıp, önemli bir gelir kaynağına dönüşecekti.

Bedirhan Bey'in yakalanması sonrasında 1847 Temmuz'undan itibaren Osmanlı kuvvetleri kademeli olarak Docik civarına sevk edildi. Askeri hareketliliği fark eden Dersimliler sıranın kendilerine geldiğini anlayarak, yağma yaptıkları bölgelerden dağlardaki köylerine doğru çekilmeye başladılar. Osman Paşa, Dersimlilerin itaat etmemeleri durumunda zorlu bir seferin kendisini beklediğinin farkındaydı. Docik arazisinin oldukça sarp olmasının yanında, ahalisinin önemli bir kısmı silahlıydı. Reşit Paşa'nın kısa dönemi hariç tutulursa, Docikliler birkaç yüz senedir kendi başlarına yaşıyor ve devlet otoritesinin ne olduğunu bilmiyorlardı. Osman Paşa, Docik üzerine Sivas, Harput ve Erzurum olmak üzere üç koldan yürünmesi gerektiğini düşünüyor, kendisi de bizzat harekâtı komuta etmeyi planlıyordu. 10 Ağustos tarihinde Kiğı hanedanından Kaymakam Ahmet Bey'i ve Arapkir hanedanından Kapıcıbaşı Ahmet Ağa'yı Docik'e göndererek aşağıdaki buyurulduyu onlara okumalarını istemişti(İ.MSM, 50/1287-20):

Eğer sizler Halife-i İslam olan Padişahımızın ve Devlet-i Aliye'nin emirlerine itaat ederseniz mal, can ve namusunuz güvendedir. Herhangi birinizin memleketinizden başka bir yere gönderilmeyeceğine dair size söz veriyorum. İtaat etmediğiniz halde ordu ile üzerinize varılarak hakkınızdan gelinecektir. Son pişmanlık fayda vermez. Şimdiki vakit başka zamanlara benzemez, Devlet-i Aliye sizi kendi keyfinize bırakmaz. İşte Bedirhan Bey'in halini işittiniz. Bizim memuriyetimiz önceki valilerin memuriyetine

benzemez. İtaat etmediğiniz halde Sivas, Harput ve Erzurum kollarından üzerinize varılacaktır. Bizzat kendim Bitlis'ten gelip dört tarafınızı çevireceğim. İçinizdeki fena adamlara uyup kendinize yazık etmeyin. İşte sizi devlete boyun eğmeye davet ediyorum. Artık vebal sizin boynunuzdadır" (İ.MSM, 50/1287-6).

Anlaşıldığı kadarıyla Docik'e yapılması düşünülen harekât öncesi aşiretlerle ilgili bir istihbarat çalışması da yapılmıştı. Elde edilen bilgilere göre o tarihlerde devlete başkaldıran bölgenin önde gelenleri; Şah Hüseyinoğlu Ali, aynı aileden Yusuf, Karahüseyinoğlu Ali, Suroğlu Timur, Bozo'nun torunu Halil, aynı aileden Musa, Seyidhan, Diyab ve Tayfuroğlu gibi şahıslardı. Bunların dışında on beş yirmi kadar da ağa bulunmaktaydı. Esat Paşa'ya göre bu gibi şahıslar bölgede bulunmaya devam ettikçe Dociklilerin devlet otoritesini tanımaları mümkün değildi. Çünkü bu ağalar devlete itaat edenler bir yana, itaat etmeye meyilli olanları bile hemen öldürüyorlardı. Bu nedenle ahali can korkusuyla söz konusu ağaların tüm isteklerini yerine getirmek zorunda kalıyordu (İ.MSM, 51/1334-4).

Dersimliler, 1835 yılında Reşit Paşa'nın seferinin nasıl neticelendiğini gayet iyi hatırlıyorlardı. Devletin 13 yıl aradan sonra tekrar üzerlerine yürümek için ciddi hazırlıklar yaptığını bölgedeki hareketlilikten anlamış bulunuyorlardı. Bu nedenle endişeye kapılan ve zaman kazanmak isteyen Docik'in önde gelenleri, yetkililerin kendilerine yaptıkları teklifi kabul ettiler. Vergilerini ödeyeceklerine ve devlete itaat edeceklerine dair taahhütte bulunarak bağlılıklarını bildirdiler (İ.MSM, 69/2016-2).

Aşiretlerin bağlılıklarını bildirmesi sonrasında 1847 Ekim'inde Dersim Sancağı teşkil edildi. Yeni kurulan sancak; Mazgirt, Kuzucan ve Koçgiri kazalarından oluşuyordu. Koçgiri Kazası ise Kemah Gürcanis ve Kuruçay kazalarının birleştirilmesiyle meydana gelmişti. Adı geçen kazalara 1800'lü yılların başında Dersim'den ayrılan Koçgiri aşireti yerleşmişti. Bu aşiretin kollarının ayrı yönetim birimlerinde yaşaması yetkililerce uygun görülmediğinden, üç kaza tek bir yönetim altında birleştirilerek, Dersim'e bağlanmıştı (A.MKT, 200/46).

Anadolu Ordusu Komutanı Osman Paşa, Mirliya Veli Paşa'yı 5.000 kuruş maaşla Dersim Kaymakamlığı'na atadı. Kemah hanedanından İbrahim Bey 3.000 kuruş maaşla Kuzucan Müdürlüğü'ne, Ahmet Ağa 2.000 kuruş maaşla Mazgirt Müdürlüğü'ne ve Hüseyin Bey Koçgiri Müdürlüğü'ne atandı (İ.MVL, 142/3957-1).

Mirliya Veli Paşa, 1848 yılı başlarında Kuzucan'a gidip hemen nüfus sayımı işlemine başladı. Oradan Mazgirt ve Ovacık'a giden Veli Paşa,

bölgedeki aşiret reisleriyle görüşerek, onların itaatlerini kabul etti. Bölgenin meşhur eşkiyası Bozo'nun torunu Halil bile devlete boyun eğenlerin arasında yerini almıştı. Yetkililer Sağman ve Mazgirt kazalarının nüfus defterleri hazırlayarak İstanbul'a gönderdiler. Kuzucan Kazası'nda nüfus sayımı işlemi tamamlanmasından sonra İbrahim Bey cizye vergisini tahsil etmeye başladı. Veli Paşa'nın gayretleriyle Dersim'de Tanzimat uygulamaları gereği sancak meclisi kurulup, meclis azaları tespit edildikten sonra, bunlara maaş bağlanması için Babî'î'den izin istenildi(*İ.MSM*, 69/2017-3).

Veli Paşa Dersim'in önde gelenlerinden devlete itaat etmeyi kabul edenleri taltif etmiş ve gelenlerin hepsine hilat giydirmişti. Ayrıca devlete bağlılıklarını garanti altına almak için Docik ileri gelenlerine geçici olarak maaş bağlamıştı. Sadece taltif edilmekle bölgenin kontrolü mümkün olmadığını düşünen Anadolu Ordusu Komutanı Osman Paşa, Mazgirt ve Kuzucan'a iki tabur, Çemizgezek'e de bir tabur nizam askeri yerleştirdi (*İ.MSM*, 69/2015-2).

Anlaşıldığı kadarıyla 1848 yılında sadece Koçgiri Aşireti'nin yaşadığı bölgeler olan Kemah, Gürcanis ve Kuruçay vergiye bağlanabilmişti. Buralardan 1264 (1848) yılında tahsil edilecek vergi miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir: (*C.DH*, 291/14542)

Kemah	14895 kuruş
Gürcanis	5835 kuruş
Kuruçay	6945 kuruş
Toplam	27675 kuruş

Söz konusu belgede Dersim'in diğer kazaları olan Ovacık, Mazgirt ve Kuzucan'ın vergiye bağlanmamasını, buraların yeni fethedilmiş (feth-i cedîd) bölgeler olmalarından kaynaklandığı ifade ediliyordu.

1848 Dersim Harekâtı

Dersim'de kısa süre içerisinde bir düzen kurulduğu düşünülse de aslında durum görünenin tam tersiydi. Nitekim Docik ahalisinin itaatkâr tavrı kış bastırınca kadar sürmüştü. Ayrıca 1848 yılı başlarında Anadolu Ordusu Komutanı Osman Paşa'nın vefat etmesiyle bölgede bir otorite boşluğu yaşanmıştı. Böylece daha fazla serbest hareket etme imkânı elde eden Dersim aşiretleri, bir araya toplanmaya ve özellikle çevredeki Ermeni köylülerini rahatsız etmeye başlamışlardı. Kendilerine emniyette hissetmeyen Mazgirt Ermenileri bir arzuhal kaleme alıp; aşiretlerin köylerini basmaya hazırlandıklarını ve Mazgirt'te bulunan bir tabur askerin güvenliği sağlamaya yeterli olmadığını ifade ettikten sonra, yetkililerden bir tabur askerin acilen bölgelerine gönderilmesini istemişlerdi(*İ.MSM*, 69/2020-2). Durumdan haberdar olan Harput Valisi Sabri Paşa 1848 Şubat'ında

Mazgirt'e bir tabur asker sevk etti. Böylece askerin Mazgirt'e ulaştığını gören aşiretler bölgeden çekilmek zorunda kaldılar (*İ.MSM*, 69/2020-7).

Aynı tarihte Şah Hüseyinoğlu Ali Bey ve Bozo'nun torunları bir araya gelerek Kuzucan'da bulunan askerlerin üzerine saldırdılar. Meydana gelen çatışmalar neticesinde saldıranlardan birkaçı öldü, askerin mukavemeti karşısında dayanamayan diğerleri de geri çekilmek zorunda kaldı. Bu arada 1847 yılında devlete bağlı kalacaklarına dair söz veren Timuroğlu Gülabi, Mehmet Ağa, Ali Ağa bütün mallarını alıp dağlara çekilerek isyancılarla katıldılar. Dersim ahalisinden Suroğlu Hamdi Bey'in verdiği bilgiler ve daha sonra Şah Hüseyinoğlu'nun ahaliyi ayaklandırmak için gönderdiği bir adamın ifadelerinden Dersimlilerin Mazgirt, Kuzucan ve Ovacık'ta bulunan askerlere saldıracakları anlaşıldı (*İ.MSM*, 70/2021-1). Bölgedeki hareketlenmeden etkilenen Koçgiri Aşireti de isyan edip müdürleri olan Hüseyin Bey'i içlerinden çıkardılar. Böylece Dersim bölgesinde kurulduğu sanılan düzen bir anda yok oldu. Üstelik Anadolu Ordusu Komutanı Osman Paşa ölmüş, onun yerine atanan Mehmet Reşit Paşa görev yerine ulaşmamıştı. Yani bölgede tedbir alabilecek üst düzey bir yetkili bulunmadığından, yetkililer ne yapacaklarını da şaşırılmışlardı. Müdürler Dersim Kaymakamı'ndan yardım istiyor, Dersim Kaymakamı da bölgeye asker sevk edilmesi gerektiğini Harput Valisi'ne arz ediyordu. Harput Valisi Sabri Paşa ise aldığı bir takım küçük tedbirler dışında meydana gelen olayları Babiâli'ye iletmekten başka bir şey yapamıyordu (*İ.MSM*, 70/2021-1).

Bu şartlar altında muhtemel bir harekât için yaklaşık bir yıldır hazırlıklar yapan Anadolu Ordusu'nun harekete geçmesi kaçınılmaz oldu. Osman Paşa'nın vefatı sonrasında onun yerine atanan Mehmet Reşit Paşa muhtemelen 1848 Nisan'ında görev yerine ulaştı. Hazırlıklarını tamamlar tamamlamaz Haziran ayında Docik harekâtını başlattı. Erzurum'daki birlikler Ferik Ahmet Paşa'nın komutasında operasyona destek olmak için Reşit Paşa'nın kuvvetlerine katıldı. Osmanlı birliklerinin en önemli amacı Fırat Nehri'nin doğu tarafında yer alan yüksek kesimleri kontrol altına almaktı. (*FO*, 78/751, Brant to Palmerstone, 11 May 1848). 1835 yılında Osmanlı birlikleri güneyden Dersim'in batısına girmişlerdi. Bu kez Anadolu Ordusu komutanı kuzeyden Dersim'in doğusuna girmeyi deneyeceğinden karargâhını Erzincan'da kurdu (*FO*, 78/751, Brant to Palmerston, 30 August 1848).

Yapılan istihbarat çalışmaları sonrasında edinilen bilgilere göre Dersimliler iki kol halinde dağlık alanda bulunuyorlardı. Şah Hüseyinoğlu Ali Bey ile Suroğlu Timur Ağa Kutu Deresi civarlarında, Şatiroğulları ile Kocaoğulları ise Vank civarlarında bulunuyorlardı. Mehmet Reşit Paşa

birliklerini iki kola ayırdı. Ferik Ahmet Paşa'yı Şah Hüseyinoğlu üzerine, Mirliya Veli Paşa'yı ise Şatiroğulları üzerine sevk etti (*İ.MSM*, 70/2030-2).

Ferik Ahmet Paşa kumandasındaki birliklerle Dersim'in en sarp bölgelerinden olan Pirtik ve Zağke derelerini aşmak zorunda kaldı. Uçurum kenarlarından ilerlemekte oldukça zorlanan birlikler, 12 Haziran'da Zel Gediği olarak adlandırılan dağa ulaştı. Bu dağın batısında meşhur Kutu Deresi bulunmaktaydı. Şah Hüseyinoğlu Ali Bey'in ve Suroğullarının Zel Dağı'nda oldukları anlaşıldığından Ferik Ahmet Paşa 24 Haziran'da birliklerini iki topla bu dağa sevk etti. Dersimliler dağda metrisler kazıp buralardan yaklaştırmaya çalışan Osmanlı birliklerinin üzerine ateş açıyordu. Buna karşılık Ferik Ahmet Paşa'nın emriyle yoğun top ve tüfek ateşine tutulan Dersimliler, metrisleri boşaltıp daha yüksek alanlara çekilmek zorunda kaldılar. Ahmet Paşa çok fazla kayıp vermektan korktuğu için daha fazla ileri gitmeyi göze alamadı. Ancak bu sırada isyancılardan bazıları gelip aman dilemeye başlamışlardı. Gelenlere hilat giydirilirken Suroğullarından Gülabi Ağa aman talebiyle paşanın huzuruna çıktı. Böylece bölgede Suroğlu Timur Ağa ve yanındaki iki yüz adamı dışında muhalefet eden kimse kalmamıştı. Ancak Ahmet Paşa asıl peşine düştüğü kişi olan Şah Hüseyinoğlu Ali Bey'i yakalamak bir yana, onun nerede olduğunu bile tespit edemedi. Paşa, 25 Haziran tarihli yazısında Pirtik ve Zağke derelerinden Pülümür'e kadar olan bölgede güvenliği sağladığını haber vermekle yetindi (*İ.MSM*, 70/2030-3).

Osmanlı birliklerinin diğer kolunu komuta eden Dersim Kaymakamı Veli Paşa ise 19 Haziran 1848'de Vank adlı bölgeye ulaştı. Şatiroğlu Köprüsü'ne yaklaştığında Dersimlilerden, Şatiroğulları, Kocaoğulları, Kerimoğulları ve Şamuşaklarının suyun karşı tarafında köprünün başını tutmuş olduklarını anladı. Karşıya geçmek isteyen Osmanlı birlikleri onları köprüden uzaklaştırmaya çalışmışlarsa da başarılı olamamışlardı. Gece vakti Dersimliler Osmanlı birliklerini baskın düzenlediler ancak herhangi bir başarı elde edemeden geri çekilmek zorunda kaldılar. Askerlerin kendilerini takip etmesini engellemek için de köprüyü yıktılar. Kuvvetlerini nehirden geçirmek zorunda olan Veli Paşa karanlıktan istifade ederek iki bölük askerini karşıya geçirmeyi başardı. Bu birlikler gizlice ilerleyip Dersimlilerin buldukları bölgenin yukarısındaki geçitte pusuya yattılar. Veli Paşa daha sonra Kaymakam Mehmet Bey ve Çemişgezek Müdürü İsmail Bey'i bir kısım askerle pusuya yatan birliklerin yanına gönderdi. Sabah olunca Dersimlileri şaşırtmak amacıyla birliklerinin bir kısmını sol taraftan ileri doğru sürdü. Bu esnada pusuya yatan askerler de ateş açmaya başladılar. Dersimliler ikiye ayrılmak zorunda kaldılar. Bir kısmı ileri sürülen askeri karşılamaya çalışırken, diğerleri de yukarıdaki birliklerin üzerine saldırdılar. Ancak uzun süre dayanamayıp geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu sırada

pusuya yatan birlikler nehre yaklaşarak bölgenin güvenliğini sağladılar. Tahrip edilen köprünün tamiri mümkün olmadığından nehrin diğer tarafında kalan askerler, top ve mühimmatlarıyla birlikte çok zor da olsa karşıya geçmeyi başardılar. Bütün birlikler nehri geçtikten sonra Veli Paşa ilerleyip Kocaoğullarının köyünde karargâh kurdu. Kaymakam Mehmet Bey ile Çemişgezek Müdürü İsmail Bey'i ileri sürdü. Bir süre sonra Kocaoğullarının önde geleni olan Veli Ağa gelip paşaya itaatini bildirdi (İ.MSM, 70/2030-1).

Bu arada Anadolu Ordusu Komutanı'na, Ahmet ve Veli paşalara Dersimlilerin ağaları ve ihtiyarları gelip itaatlerini bildiriyordu. Reşit Paşa itaatlerini sunmaya gelen önde gelenlerin bir kısmını hemen yakalayıp İstanbul'a gönderdi (FO, 78/751, Brant to Palmerston, 30 August 1848). 27 Ağustos 1848'de kaleme aldığı yazısında; birliklerinin daha fazla ilerleyememiş olmasına rağmen Docik seferinin başarıyla neticlendiğini Babıâli'ye bildirdi. Paşa,Kış mevsimi yaklaştığından askerin dağlık alanlardan geri çekmeye başladı. Docik ağalarının İstanbul'a gönderilmesi ahali üzerinde olumsuz etkisi olmuş, korkuya kapılan Ovacık ve Mazgirt ahali dağlara çekilmişti. Askeri harekât tamamlanır tamamlanmaz Reşit Paşa bölgeden toplanacak vergi üzerine çalışmaya başladı. Bir kısım olumsuzluklara rağmen Dersim ve kazalarının tespit edilen vergileri ihale aşamasına getirildi. Yetkililerin tahminine göre işler yolunda giderse buralardan yıllık iki yüz bin kuruş vergi tahsil edilebilecekti (İ.MSM, 52/1344-9).

Aşağıdaki tablo 1848 seferi sonrasında tespit edilen Dersim sancağı ve kazalarının iki yıllık vergi miktarını göstermektedir: (C.DH, 291/14542)

Kaza	1265(1848)	1266(1849)
Ovacık	2.100	3.735
Mazgirt	12.300	13.370
Kuzucan	12.780	15.570
Koçgiri	1.080	1.410
Kemah	14.265	14.115
Gürcanis	5.340	5.850
Kuruçay	6.885	8.190
Toplam	54.750	62.640

1848 yılı sonlarında Kürdistan bölgesi ile ilgili bir layiha kaleme alan Ağâh Efendi Dersim bölgesinden ve Koçgirili aşiretinden toplam iki tabur asker alınabileceğini tespit etmişti. Ayrıca aşar ve cizye gibi vergilerin düzenli olarak tahsil edilmesi halinde yıllık üç bin keseye yakın vergi tahsil edilebileceğini hesaplamıştı. Ancak bölge ile ilgili projelerin hayata

geçirilmesinin önündeki en büyük engel Dersim Kürtlerinin ellerinde olan silahlarıydı. Ona göre elinde silah bulunan ahalinin devlete tam olarak itaat etmesi mümkün değildi. Söz konusu layihada bölgede sürekli olarak askeri birlikler bulundurulması gerektiğinden bahsediliyor, bu düşüncenin gerçekleştirilebilmesi için de Ovacık'a iki tabur asker alabilecek bir kışla yapılması öneriliyordu. Merkezîleşmenin en önemli somut adımlarından biri olan kışla yapımı gerçekleştirilebilirse, Docik'in merkezi olarak kabul edilen Ovacık'tan gerektiğinde istenilen bölgelere en kısa sürede asker sevki mümkün olabilirdi. Aynı zamanda kış mevsiminde birliklerin tamamı bölgeden çekilmeyeceğinden devletin askeri varlığı burada sürekli hale getirilebilirdi (*MVL*, 29/5).

Agâh Efendi'nin önerileri yetkililerce kabul görmüş, bu tarihten sonra özellikle silahların toplanması en önemli amaç haline gelmişti. Aynı zamanda kışla yapımını da gündemine alan yetkililer, kışlayı Ovacık'ta değil, iklimi daha elverişli olan Hozat'ta yapmaya başlamışlardı (*İ.MVL*, 165/4891-1).

1850 Dersim Hârekatı

1849 yılında Nurullah Bey ve Abdal Bey'in isyanları nedeniyle Dersim civarında herhangi bir askeri hareketlilik yaşanmamıştı. Sadece idari anlamda bir düzenlemeye gidilmiş, askeri görevlilerin mülki amirlik yapamayacağı kaidesi nedeniyle Dersim Kaymakamı Veli Paşa görevden alınmıştı. Onun yerini 5.000 kuruş maaşla Kemah hanedanından İbrahim Bey almıştı. Erzincan hanedanından Ali Bey 2.000 kuruş maaşla Kuzucan Müdürü, Ahmet Ağa 2.500 kuruş maaşla Mazgirt Müdürü olmuştu. 1847 yılında Koçgiri Müdürlüğü'ne atanıp kendisine maaş bağlanmayan Hüseyin Bey, 1.500 kuruş maaşla görevine devam etmişti (*İ.MVL*, 142/3957-2).

1849 yılı sonlarına doğru Nurullah ve Abdal Beyler yakalanmış ve Dersim yine Babiâli'nin öncelikli meselesi olmuştu. Bu kez Agâh Efendi'nin uyarılarını da dikkate alan yetkililerin asıl amacı Docik ahalisini silahsızlandırmaktı (*İ.DH*, 209/12103-1).

1850 baharından itibaren Babiâli Anadolu Ordusu Komutanı'ndan bir an evvel silahların toplanmasını istiyor bu konuda uyarı üstüne uyarı gönderiyordu. Ancak Reşit Paşa ilk önce Dersim çevresini düzene koymayı, ondan sonra Docik'e yönelmeyi tercih etti. Bu amaçla 1850 Nisan'ında Palu, Akçadağ, Gerger, Kâhta ve Tercan kazalarının vergilerini bir düzene koydu. Buralardan Mansure Ordusu için asker alımları yaptı ve gerekli gördüğü yerlere başıbozuk askeri yerleştirdikten sonra Dersim'e yöneldi. Reşit Paşa'nın öncelikli amacı ahalinin elindeki bütün silahlara el koymaktı. Ahalinin bu şekilde direncini kırıldıktan sonra, ilk önce buradan 800-1000

civarında asker almayı, sonra da Dersimlileri isyana sürüklediği düşünülen ağaları yöreden uzaklaştırmayı planlıyordu (*İ.DH*, 223/13263-2). Bu kez harekâtı Reis-i Erkân Ferik Ahmet Paşa yürütecek, birlikler üç farklı noktadan aynı anda harekete geçeceklerdi. Ahmet Paşa Hozat'ta, Mirliya Selim Paşa Mazgirt'te, Miralay Mehmet Bey Pülümür'de(Kuzucan) konuşlanmıştı. Harekâta katılacak birliklerin sayısı 15.306'ydı (*İ.DH*, 223/13263-1).

Anlaşıldığı kadarıyla 1850 seferi öncekilerden çok daha zorlu olacaktı. Çünkü bu kez devlet, Dersimlilerden boyun eğmelerinin yanında, en az canları kadar kıymetli olan silahlarını da istiyordu. İklimi ve coğrafyası gibi insanların da oldukça sert olduğu Docik bölgesinde silahsız yaşamak aslında pek de kolay değildi. Ayrıca son yıllarda Babîali, hiç olmadığı kadar Dersim aşiretlerini sıkıştırıyor, onların hareket alanını sonuna kadar daraltmak istiyordu. Üstelik Dersimlilerin yaşadıkları bölgenin etrafı onlara peşin kabullerle bakan Sünnilerle çevriliydi. Gerek Alevilerin ve gerekse Sünnilerin birbirlerine karşı yüzyıllardır büyüttükleri önyargılar iki inanç grubu arasında düşmanlık olarak tarif edilemese de en azından güvensizlik yaratmıştı. Bu şartlar altında Dersimliler asla silah bırakmak istemeyecekti. Dersimlileri yakından tanıyan Ferik Ahmet Paşa'ya göre aşiretler için silahlarını teslim etmekle ölmek arasında aslında pek de bir fark yoktu (*İ.MVL*, 165/4891-1).

1850 Haziran'ında Dersim bölgesine girmeye çalışan Osmanlı birliklerine karşı Docikliler topyekûn olarak şiddetle mukavemet gösterdiler. Erkekler Osmanlı birlikleriyle savaşırken, kadınlar ve çocuklar dar patikalardan saldırıya geçen askerler üzerine uçurum kenarlarındaki büyük kayaları yuvarlıyorlardı. Bunun yanında yüksek kesimlerdeki kaynak sularının patikalara yönlendirilmesi sonucunda epey hırpalanan Osmanlı kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldılar (*FO*, 78/870, Brant to Palmerston, 22 July 1851). Bir türlü netice alınmaması nedeniyle sinirlenen Ahmet Paşa, operasyonlar esnasında oldukça acımasız davrandığından, ele geçirilen Dociklilerin tamamını hiçbir ayırım gözetmeksizin öldürttü. Bu esnada çok sayıda köy de ateşe verildi. Buna rağmen Docikliler aman dilemediler, tam aksine öfkeleri daha da arttı. Onlar da maruz kaldıkları şiddete karşılık olarak ele geçirdikleri askerleri çok feci bir şekilde öldürdüler. Hatta Osmanlı birliklerini korkutmak, onların moralini bozmak için yakaladıkları askerlerin yüreklerini parçalayıp yedikleri gibi akıl almaz söylentiler yaydılar. Akıtılan onca kana rağmen Ferik Ahmet Paşa çok az sayıda kabileyi itaat altına alabildi. Üstelik kış mevsiminin yaklaşmasıyla operasyonlar askıya alınır alınmaz boyun eğen kabileler yine bildiklerini okumaya başladılar (*FO*, 78/870, Brant to Palmerston, 4 January 1851). Bu harekât ile ilgili Babîali'yi bilgilendiren Anadolu Ordusu Komutanı;

harekâtın geçen seneki gibi başarıyla neticelendiğini, Dersimlilerin te'dip ve terbiye edildiklerini bildirdikten sonra 1850 seferini sonlandırdı (*İ.DH*,223/13314-1). Daha sonra bazı aşiret ağalarına maaş bağlanmasının faydalı olacağından bahsedip, Dersim'in önde gelenlerine 2700 kuruş maaş tahsis edilmesini Babîâli'ye önerdi. Maaş tahsisi talebini olumlu karşılayan yetkililer, padişahın da onayını aldıktan sonra bu öneriyi hayata geçirdiler (*A.MKT.NZD*, 24/25).

1851 Dersim Hârekatı

1851 yılında Docik Dağları üzerinde yürütülecek çok daha geniş ölçekli bir harekât hazırlığına girişildi. Bu kez operasyonu Anadolu Ordusu Kumandanı Mehmet Reşit Paşa yürütecekti (*FO*, 78/870, Brant to Palmerston, 4 April 1851). Erzurum'daki birlikler Ferik Selim Paşa kumandasında operasyonlara destek verecekti. Babîâli'den alınan talimata göre Docikliler tam olarak boyun eğinceye kadar onlarla anlaşma yapılmayacak ve silahlı hiç kimseye aman verilmeyecekti (*FO*, 78/870, Brant to Palmerston, 3 June 1851).

İncelediğimiz belgelerden edindiğimiz izlenime göre Kürdistan bölgesinde Osmanlı ordusunu en çok zorlayan yöre hep Dersim olmuştu. 1851 harekâtının da oldukça zor şartlarda yürütüleceği daha operasyonlar için gereken malzemenin nakli sırasında anlaşılmıştı. Malzemeleri taşıyan; silah, cephane, elbise ve para yüklü yüz attan oluşan kervan Harput'tan Hozat'a giderken saldırıya uğradı. Sekiz asker hayatını kaybederken para ve malzemelerin tamamı Dociklilerin eline geçti (*FO*, 78/870, Brant to Palmerston, 21 June 1851).

Mehmet Reşit Paşa bu kez dört koldan Dersimliler üzerine yürümeyi planlamıştı. Bu amaçla Mirliva Veli Paşa'yı Hozat'ta, Ferik Selim Paşa'yı Pülümür'de, Mirliva Mustafa Paşa'yı Mazgirt'te, Sergerde Mehmet Bayraktar'ı Ovacık'ta konuşlandırdı. Kendisi de Haziran ayının sonuna doğru Harput'tan Pertek'e geçti. 30 Haziran 1851'de Pertek'ten hareket edip Hozat'a ulaştı. Burada Dersimliler ile ilgili gelen istihbaratı değerlendirmek üzere birkaç gün bekledi. Edilen bilgilere göre aşiretlerin Bilgiç Dağı ile Zağke ve Kalan derelerinde toplanmışlardı (*İ.DH*, 238/14372-2).

Müşir Reşit Paşa komutasında yedi bin mansure askeri, 20 top ve on binin üzerinde başıbozuk askeri bulunmaktaydı. Başıbozukların iki binini İstanbul'dan gönderilen Arnavutlar oluşturuyordu. Beş altı bini gönüllü olarak Reşit Paşa'ya katılan Docik Dağlarının Hristiyan ahalisiydi. Diğerleri, Cizre, Mardin, Diyarbakir, Lazistan, Acara ve Kars'tan toplanmışlardı. Bunun yanında Kürdistan ve Harput eyaletlerinin valileri de operasyonlara destek vermek için karargâhta bulunuyorlardı. Reşit Paşa kâhyasını bir

buyruldu ile Dersimlilere gönderdi. Sultanın otoritesine boyun eğmeleri durumunda kendilerine adalette muamele edileceğine ve geçen seneki gibi sert davranışlar sergilenmeyeceğine dair söz verdi. Dersimliler gelen kâhyayı birkaç parçaya ayırıp cesedini cevap olarak müşire gönderdi. Aslında Kürtlerin anlaşmaya yanaşmayacağı ve boyun eğmeyi reddedecekleri bilinmekteydi. Ferik Ahmet Paşa'nın 1850 yılındaki zalimce tavırları Kürtleri tamamen uzlaşılmaz bir hale getirmişti (*FO*, 78/870, Brant to Palmerston, 22 July 1851).

Reşit Paşa kendisi Hozat'ta kalıp, 3 Temmuz'da Mirliva Veli Paşa'yı üç tabur nizam askeri, 1.500 neferât-ı muvazzafa ve iki topla ileri sevk etti. Diğer üç koldaki birliklerin de harekete geçmesi için emir verdi. Veli Paşa Hozat'a yakın olan Kızıl Mezra Köyü'ne ulaşmaya kadar birkaç kez saldırıya uğradı. Ancak Dersimliler ciddi çatışmaya girmiyor, birlikleri taciz ettikten sonra sürekli geriye çekiliyorlardı. Veli Paşa Kızıl Mezra'dan Haçlı denen bölgeye ulaşmaya kadar yine birkaç kez aşiretlerle çatıştı. Osmanlı birlikleri ilerlemelerini yavaşlatmaya çalışan Dersimlileri takip edip, onları Munzur Suyu'nun karşı yakasına kadar sürdüler. Bu esnada Dersimliler her zamanki oyalama taktiğine başvurarak itaat edeceklerini haber vermek için Veli Paşa'ya adam gönderdiler. Vasil Dağı önünde beklemeye karar veren Veli Paşa, gelen adamla birlikte Esvab Emîni Ali Efendi'yi aşiretlerin için gönderdi. Ali Efendi burada Dersimlilere devlete itaat etmeleri gerektiğini uzun uzadıya anlattı. Sonra da gidip Veli Paşa'ya bağlılıklarını sunmaları konusunda onları ikna etmeye çalıştı. Direnenlerin önde gelenlerinden olan Seyit Kahraman ve Yusuf bir ara oğullarını göndermeye karar verdiler. Sonra Yusuf, Ali Efendi'ye kendisinin gideceğini söyledi. Biraz zaman geçtikten sonra da bu kararından vazgeçti. Bu kez Seyit Kahraman Veli Paşa'nın yanına gitmeye karar verip, Ali Efendi ile birlikte yola koyuldu. Bir müddet sonra Kahraman'ın oğlu gelip babasını gitmekten vazgeçirdi. Böylece Ali Efendi ordugâha yalnız döndü. Dersimlilerin bu tutumuna oldukça sinirlenen Veli Paşa, 9 Temmuz'da harekete geçip Munzur Suyu yakınında bulunan Ezermek adlı köye ulaştı. Munzur'u geçip iç kesimlere doğru ilerledikçe Dersimliler de geri çekilip Zaruk adlı bölgede toplandılar. Bu şekilde sonuç alınamayacağını anlayan Veli Paşa, aşiretlerin arkasının tutulması gerektiğini ve bunun için de Ferik Selim Paşa'nın Pülümür'den hareket ederek, Mahmûnet Gediği'ne yürümesinin elzem olduğunu rapor etti. Ayrıca geniş çaplı bir saldırı için takviye birliğe ihtiyacı olduğunu bildirdiği Reşit Paşa'dan Ovacık'ta bulunan askerin kendi komutasına verilmesini istedi (*İ.DH*, 238/14393-1).

Mazgirt tarafından harekete geçmesi emredilen Mustafa Paşa Dersimlilerin sert direnişi nedeniyle ilerleyememişti. Burada Gülabi adlı şahsın etrafında toplanan aşiretler, Mustafa Paşa'yı durdurmayı

başarmışlardı. Anadolu Ordusu Komutanı, Veli Paşa'nın isteklerini yerine getirerek, Pülümür'de bulunan Selim Paşa'ya Mahmunet Gediği'ne yürümesi talimatını verdi. Aynı zamanda Ovacık'taki birliklere de Veli Paşa'ya katılmalarını emretti. Söz konusu üç kol Zaruk bölgesindeki aşiretleri dağıttıktan sonra Mazgirt tarafında bulunan Mustafa Paşa'ya yardım edeceklerdi. Aksi halde Mustafa Paşa'nın ilerlemesi mümkün görünmüyordu. Reşit Paşa harekât ile ilgili Babiâli'yi bilgilendirirken; Dersim önde gelenlerinin İranlıların kendilerine "serbestiyet" vaat ettiğini halk arasında yaydığını, eğer birlikte Osmanlı birliklerine karşı direnirlerse, tamamen serbest olacakları propagandasını yaptıklarını ifade ediyordu. Bu propagandanın oldukça etkili olduğunu belirten paşa, bu sayede aşiretler arasında sıkı bir ittifak kurulduğunu rapor ediyordu (*İ.DH*, 238/14393-2).

Veli Paşa Zaruk üzerine yürümeye niyetlenirken, 11 Temmuz 1851'de bir araya gelen aşiretler gece baskını düzenlediler. Taraflar arasında yaklaşık beş saate yakın bir muharebe yaşandı. Kürtler çok sayıda ölü bıraktıktan sonra geri çekildiler. Reşit Paşa'nın pek de inandırıcı olmayan raporuna göre baskın sırasında Osmanlı askeri hiç kayıp vermemişti. Aynı gün Ferik Selim Paşa Pülümür'den hareket edip Mahmunet Gediği önüne ulaştı. Yolda birkaç kez çatışmaya girdi, çatışmalar sırasında dört askerin hayatını kaybettiği rapor edildi (*İ.DH*, 238/14393-3). Anlaşıldığı kadarıyla Reşit Paşa ordunun kayıpları konusunda Babiâli'yi doğru bilgilendirmiyordu. Bu harekât ile ilgili İngiltere'nin Erzurum konsolu; Veli ve Selim Paşa'nın çok fazla kayıp verdiğini ifade ediyor, sadece bu çatışmalar sonrasında Erzurum'daki askeri hastanenin elli yaralıyı kabul etmek üzere hazırlıklara koyulduğunu ifade ediyordu (*FO*, 78/870, Brant to Palmerston, 2 September 1851). Ayrıca operasyon bittikten sonra Erzurum'dan harekâta destek için gönderilen bir tabur askerden sadece 163 kişinin geri dönebildiğini belirtiyordu (*FO*, 78/870, Brant to Palmerston, 15 November 1851).

Osmanlı birlikleri çok zor da olsa Zaruk etrafını kuşatmayı başarmışlardı. Ancak daha fazla ilerlemeye cesaret edememişlerdi. Bu tarihten sonra bu bölgede sadece önemsiz çatışmalar yaşandı. Bunun yanında Kürtler küçük çaplı gece baskınlarına devam ederek, nöbet tutan birkaç askeri kaçırmışlardı (*FO*, 78/870, Brant to Palmerston, 10 September 1851).

Zaruk kuşatıldıktan sonra Seyit Kahraman'ın kardeşi Alishir, Kocaoğlu Mustafa gibi birkaç önde gelen kişi Reşit Mehmet Paşa'ya gidip bağlılıklarını sundu. Onlara biraz nasihat edildikten sonra bütün silahlarını teslim edinceye kadar önde gelenlerin oğul veya kardeşlerini rehin olarak karargâha göndermeleri istendi. Ve onlara yirmi dört saat mühlet tanındı. Dersimliler, beklenenden çok daha az sayıda, yani dört kişiyi rehin olarak gönderdiler. Reşit Paşa sözlerinde durmazlarsa 19 Temmuz'da harekâta

geçileceğine dair Veli ve Selim Paşalara talimat göndermişti (İ.DH, 238/14393-3).

Bu harekât esnasında orduya yardımcı olan ve sultana sadakatle bağlı olan Ermeniler oldukça kötü muameleye maruz kalmışlardı. Ermeniler askerlerin gereksinimlerini değerinden çok düşük fiyata temin ediyorlardı. Ayrıca malzemelerin naklinde Ermenilerin katırları kullanılıyor ancak karşılığında kendilerine herhangi bir ödeme yapılmıyordu. Devlete hizmet ettikleri için oldukça muhtaç duruma düşen Anadolu'nun Hristiyan ahalisi, aynı zamanda Kürtlerin intikam hareketlerine de maruz kalıyorlardı (*FO*, 78/870, Brant to Palmerston, 10 September 1851).

Ağustos ayının ortasında iki yüz başıbozuk askerinin koruduğu büyük bir konvoy Harput'tan karargâha doğru yola çıktı. Docikliler, konvoyu tuzağa düşürüp yakaladıkları herkesi kılıçtan geçirdiler. Baskın haberi alınır alınmaz o noktaya iki tabur asker ve toplar sevk edildi. Baskın yapan bir kısım Kürtlerin, yağmaladıkları eşyalarla sığındıkları mağara tespit edildi. Mağara yoğun bir top ateşine tutuldu. Askerler arkadaşlarının öldürülmesi nedeniyle çok kızgın olduklarından ele geçirdikleri Dociklilerin tamamını öldürdüler (*FO*, 78/870, Brant to Palmerston, 2 September 1851).

1851 harekâtı esnasında salgın hastalıklar çok sayıda askerin ölümüne sebep olmaktadır. Düzenli birlikler savaşmaktan daha çok hastalık nedeniyle hayatını kaybediyordu. Şartların oldukça zor olması sebebiyle başıbozuk askerin çoğu firar etmiş ve ordunun mevcudu on binin altına inmişti. Kalanların üçte biri ise savaşabilecek durumda değildi. Giyim kuşamları kötü ve yiyecekleri berbat bir durumdaydı. Kürtler sürekli karargâha adamlarını gönderiyor bunların vasıtasıyla itaatlerini sunuyordu. Kendilerinden istenen tüm koşulları kabul ettiklerini bildiriyorlardı. Yanlarında getirdikleri az miktarda silahı teslim ettikten sonra daha fazlasını göndereceklerine dair taahhütte bulunuyorlardı. Oysa gerçekte bunların amacı hem mahsullerini toplamak için zaman kazanmak, hem de karargâhta neler yaşandığını öğrenmekti. Anlaşıldığı kadarıyla bu taktiği her sene uygulamaktaydılar. Böylece kar yağınca kadar zaman kazanıyor, kış mevsimi gelince de verdikleri tüm sözleri bir tarafa bırakarak yüzyıllardır alıştıkları normal hayatlarına devam ediyorlardı (*FO*, 78/870, Brant to Palmerston, 10 September 1851).

İstanbul'daki yetkililer Dersimlilerin itaat etmelerini samimi bulmuyor, bu durumu aşiretlerin önceki yıllarda başvurdukları zaman geçirme taktiği olarak algılıyorlardı. Bu nedenle Babiâli Anadolu Ordusu Komutanı'nı uyarmak için bir yazı kaleme aldı. Bu yazıda aşiretlerin hilelerine kanmadan ve kış mevsimi gelmeden Dersim meselesinin çözülmesi isteniyordu. Aslında Babiâli harekâtın gidişatından hiç de hoşnut değildi. Kış yaklaşıyor

olmasına rağmen hala Mazgirt tarafında bir ilerleme sağlanamamış, Gülabi ve adamları bertaraf edilememişti (İ.DH, 240/14562). Bunun yanında üç yıldır sürdürülen operasyonların oldukça ağır maliyeti olmasına rağmen hala doğru dürüst bir başarı elde edilememişti (FO, 78/870, Brant to Palmerston, 15 November 1851). Masraflar hazineyi zorlamaya başlayınca Anadolu Ordusu Komutanı tekrar uyarılarak; Dersim meselesinin başarıyla sonuçlandırılıp, geçici olarak istihdam edilen askerlerin bir an evvel salıverilmeleri istendi (İ.DH, 238/14393-5).

Ekim ayının sonuna doğru Reşit Paşa Docik seferini tamamlayıp Harput'a döndü. Seferin iyi bir şekilde sonuçlandığını ve Kürtlerin tam olarak boyun eğdiğini ilan etti. Hatta Dersim'deki operasyonları desteklemek amacıyla Kürdistan Eyaleti'nden sevk edilen nefir-i amm askerini meseleyi tamamen hallettiği gerekçesiyle geri gönderdi (İ.DH, 242/14762-1). Ona göre ahalinin silahları toplanmış, üstelik Dersimlilerden askere alımlar bile başlamıştı (İ.DH, 243/14771). Gerçekten de birkaç ağa gelip itaatlerini bildirmiş ve yanlarında getirdikleri silahları teslim etmişlerdi. Ancak teslim edilen silahlar yetersizdi, üstelik ağaların bağlılığı sadece sözde kalıyordu. Yani durum müşirin iddialarından çok daha farklıydı. Kürtler sefer sonunda Osmanlı birliklerinin herhangi bir başarı sergilememesi nedeniyle kendilerine olan güvenlerini pekiştirmişlerdi. Buna karşılık çok fazla kayıp veren birlikler ise açlık ve hastalıktan perişan olup cesaretlerini yitirmişlerdi (FO, 78/870, Brant to Palmerston, 15 November 1851).

İngiliz konsolosu, haklı olarak Docik'e düzenlenen seferlerin başarısızlıkla neticelendiğini, 1851 kışı bastırıp ordu geri çekildiğinde yörede yine devlet otoritesinin son bulduğunu ve ordunun boşalttığı bölgelerin Kürtlerin denetimine geçtiğini rapor etmişti. Ona göre Reşit Paşa orduyu komuta etmede yetersiz kalmış, Ferik Ahmet Paşa ile Reşit Paşa arasındaki anlaşmazlık belki de kıskançlık operasyonların sağlıklı bir şekilde yürütülmesini engellemişti (FO, 78/870, Brant to Stratford Canning, 1 December 1851).

Sonuç

19. yüzyılda Osmanlı yönetiminin en önemli hedefi çöküşe doğru giden devleti ayakta tutabilmektir. Bu amaçla hayata geçirilen reformların finanse edilebilmesi için yeni kaynaklara ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunun yanında henüz kurulan ve geliştirilmeye çalışılan Mansure Ordusu ile Redif Askeri Teşkilatı'nın er ihtiyacının karşılanması da yetkililerin önünde duran önemli bir sorundu. Bu açıdan bakıldığında merkezîleşme politikasının asıl amacının; gelirlerinin artırılması ve eğitilmiş asker sayısının çoğaltılması olduğu söylenebilir. Yani Osmanlı Hükümeti, sadece başına buyruk hareket

eden aşiretleri kontrol altına almak için Dersim'e yönelmemiştir. Ayrıca incelediğimiz belgelerden edindiğimi izlenime göre; yetkililer bölge halkının inancıyla da mezhebiyle de ilgilenmiyorlardı. Onlar için önemli olan vergi tahsil edebilmek, bölgedeki madenleri ekonomiye kazandırmak ve yöre halkından asker almaktır. Amaçlarına ulaşabilmek için de Dersim'e birbiri ardına seferler düzenlemişler, ancak bütün çabalarına rağmen başarılı olamamışlardır.

Merkezî otoriteyi kurmakla görevlendirilen paşalar, Doğu eyaletlerinin tamamında büyük sıkıntılarla karşılaştılarsa da onları en çok yoran, belki de ümitsizliğe düşüren bölge Dersim, yani o dönemki adıyla, Docik oldu. Dersimliler, Reşit Mehmet Paşa'nın Sivas Valiliği esnasında kısmen ve geçici bir süre devlete boyun eğdiler. Ancak Reşit Paşa'nın ardılları, Dersimliler üzerinde onun kadar etkili olamadılar. Düzenlenen her sefer sonrasında bir kısım aşiretler kontrol altına alınmış ve ahalinin pek de önemli sayılmayacak kısmından vergi tahsil edilebilmişti. Ancak bu küçük başarılar Dersim'i tamamen kontrol edebilmek için yeterli olmamıştı. Şüphesiz bu durumun en önemli sebeplerinden biri Dersim'in çok çetin bir coğrafyaya sahip olmasıydı. Bununla birlikte Dersim'de merkezîleşmenin başarısız olmasını sadece bölgenin coğrafi özellikleri gerekçe gösterilerek açıklamak yanlış bir yaklaşım olur. Çünkü yetkililer aynı dönemde Garzan, Hakkâri gibi Dersim'i aratmayacak kadar sarp dağlara sahip bölgeleri, Dersimlilerden çok daha güçlü aşiret ve beyleri kontrol altına alabilmişlerdi.

Kanaatimizce Dersim'deki başarısızlığı açıklamaya çalışırken Anadolu'nun heterodoks halkıyla Osmanlı memurları arasındaki inanç farklılığını da göz önünde bulundurmamız gerekir. Sünni ahalinin çoğunlukta olduğu bölgelerde İslam Halifesi söyleminin etkili olduğuna ve kitleler üzerinde nüfuz sahibi olan Nakşibendî şeyhlerinin yetkililere yardımcı olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Oysa mezhep farklılığı nedeniyle Dersim bölgesinde yetkililerle işbirliği yapacak yerel liderlerin bulunması mümkün değildi. Ayrıca Babî'î'nin ideolojik söylemlerinin Dersim'de karşılık bulmasının imkânsızlığına da dikkat edilmelidir. Nitekim İslam Halifesi olan Padişaha ve devlete boyun eğmenin farz olduğu gibi söylemlerin Sünni olmayan ahaliyi etkilemesi beklenemezdi.

Yukarıda ifade edildiği üzere Dersimliler her üç harekâta da af talebini bir oyalama taktiği olarak kullanmışlardır. Aslında ordu komutanları Dersimlilerin itaatlerini sunmalarının zaman geçirmek maksadıyla yapıldığını gayet iyi bilmekteydiler. Ancak yapabilecekleri çok da fazla bir şey yoktu. Zaten gözlerinin kestiği son noktaya kadar ilerlemiş bulunuyorlardı. Bu aşamadan sonra ya ne ile karşılaşacaklarını bilmeden daha fazla ilerleyip, çok fazla kayıp vereceklerdi. Ya da itaatleri kabul edip

Dersim meselesinin bitirildiğini Babiâli'ye rapor edeceklerdi. Yapılan her üç harekâta da yetkililer ikinci seçeneği tercih etmişlerdi.

Seferlerin başarısız olması ordu komutanlarının tutumuyla da ilgiliydi. 1835 seferini yürüten Sivas Valisi Reşit Mehmet Paşa birliklerle beraber hareket edip, operasyonu bizzat yönetmişti. Bu sayede yazışmalarla zaman kaybetmeden alınabilecek her türlü tedbiri yerinde almıştı. Ayrıca boyun eğmeleri operasyonu sonuçlandırmak için bir gerekçe olarak kullanmamış, gidebileceği en son noktaya kadar giderek sonuca ulaşmıştı. Dersim seferlerini idare eden Anadolu Ordusu Komutanı Mehmet Reşit Paşa ise operasyonların yürütülmesini doğrudan üstlenmemiş, ordu karargâhında beklemeyi tercih etmişti. Bu durumda görüldüğü üzere seferleri bizzat yürüten komutanlar belli bir noktadan sonra daha fazla ilerleyip risk almak istememişlerdi. Nitekim 1848 yılında Ferik Ahmet Paşa Zel Dağı'ndan daha ileri gitmeyi göze alamamış, 1851 yılında ise Zaruk'u tamamen kuşatan birlikler buraya girmeye cesaret edememişti.

KAYNAKÇA**I. BOA Başbakanlık Osmanlı Arşivi****Babiâli Evrak Odası Sadaret Evrakı (A.)**

A.MKT, 200/46; *A.MKT. NZD*, 24/45.

Cevdet Tasnifi (C)

C.DH, 291/14542; *C.ZB*, 12/576.

İrade Tasnifi (İ.)

İ.DH, 209/12103; *İ.DH*, 223/13263; *İ.DH*, 223/13314; *İ.DH*, 238/14372,
İ.DH, 238/14393; *İ.DH*, 240/14562; *İ.DH*, 242/14762; *İ.DH*, 243/14771.
İ.MSM, 50/1287; *İ.MSM*, 51/1311; *İ.MSM*, 51/1320; *İ.MSM*, 51/1334,
İ.MSM, 52/1344; *İ.MSM*, 52/1346; *İ.MSM*, 69/2015; *İ.MSM*, 69/2016,
İ.MSM, 69/2017; *İ.MSM*, 69/2020; *İ.MSM*, 70/2021; *İ.MSM*, 70/2030,
İ.MVL, 102/2225; *İ.MVL*, 142/3957, *İ.MVL*, 165/4891.

Hatt-ı Hümayûn (HAT)

HAT, 82/3403; *HAT*, 377/20477-F; *HAT*, 447/22311; *HAT*, 447/22311-B,
HAT, 451/22358; *HAT*, 794/36840-C.

Meclis-i Vâlâ Riyâset Belgeleri (MVL)

MVL, 29/5.

II. The National Archive**Foreing Office (FO)**

78/289, 78/314, 78/366, 78/401, 78/751, 78/870

III. Gazeteler

Takvim-i Vekayi

IV. Araştırma ve İncelemeler

BRANT, James, "Journey A Part Of Armenia And Asia Minor, In The Year 1835",
Journal of the Royal Geographical Society of London, 6 (1836): 341-434.

DERSİMİ, Nuri, *Kürdistan Tarihinde Dersim*. İstanbul: Dam, 2014.

GENCER, Fatih, *Merkezîyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı*.
 Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi,
 Ankara: 2010.

MOLTKE, Helmuth Von, *Türkiye Mektupları*. Çev. Hayrullah Örs. İstanbul: Remzi,
 1999.

YILMAZÇELİK, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Elazığ:
 1998.